

Антибільшовицький селянський повстанський рух в Україні 1920 р. в сучасній історіографії

Розглянуто стан висвітлення селянського антибільшовицького повстанського руху в Україні 1920 р. Зосереджено увагу на антигуманній політиці більшовиків в українському селі, причинах розгортання нової хвилі повстанського руху 1920 р., що їх висвітлюють у дослідженнях сучасні вітчизняні історики.

Ключові слова: дослідження, селянство, антибільшовицький повстанський рух, більшовики

Повстанський рух залишається одним з важливих і найбільш суперечливих аспектів в подіях доби Директорії УНР. На думку багатьох сучасних дослідників Директорія не змогла до кінця опанувати повстанський рух, справитись з таким його проявом, як отаманщина. Директорії не вдалося направити енергію повстанців в русло державотворення, що в значній мірі сприяло падінню боєздатності Української Армії і, врешті-решт, поразці УНР в Українській революції 1917–1921 рр. Однак, узагальнення всієї історіографічної спадщини з проблем повстанського руху в 1919–1920 рр. допомагає більше зрозуміти кількісний, соціальний, етнічний склад його учасників, виявити політичні переконання, військово-організаційну структуру повстанських збройних формувань даного періоду, осмислити етапи розвитку повстанства та усвідомити витоки і причини повстанського руху взагалі. Значною мірою цьому сприяє висвітлення стану наукової розробки повстанського руху безпосередньо 1920 р. у дослідженнях сучасних вітчизняних дослідників Я. Малика [1], Ж. Мина [2], Д. Архирейського [3], П. Ісакова [4.], М. Шитюка [5.], В. Малькіна [6.], П. Слюсаренка [7.], З. Олійник [8.], В. Ченцова [9.], О. Ганжі [10.], В. Ревагука [11.], Д. Красносілецького [12.], Т. Плазової [13.], С. Богана [14.], А. Ішина [15.], О. Дудник [16.] та ін. Звертає на себе увагу науковий доробок професора В. Солдатенка [17.]. Зокрема, у працях «Українська революція. Концепція та історіографія», «Українська революція. Історичний нарис», «Петлюра – отаманщина – погроми (історіографічні факти й оцінки на тлі новітніх публікацій)» та ін. вчений звернув увагу на нерівномірне і суперечливе освоєння українськими істориками воєнного аспекту історії Української революції, в т.ч. і такого його питання, як повстанський рух. На думку вченого переважній більшості праць, в яких у тій чи іншій мірі йдеться про повстанство притаманні такі вади як перебільшення, або ж надмірний критицизм. Тому, дослідник закликав науковців розглядати повстанський рух та ряд інших військових аспектів під кутом зору гро-

мадянської війни в українському суспільстві. Фахівець переконаний, що це допоможе краще зрозуміти сутність повстанського руху, та й інших досліджуваних проблем Української революції 1917–1921 рр., які ще мають недостатній ступінь наукової розробки [18,с.13].

Оскільки повстанський рух в Україні 1920 та наступних років здобув суперечливі оцінки в історичній літературі, то, на наш погляд, в контексті вищеназваних рекомендацій В. Солдатенка та виявлення стану наукової розробки тогочасного повстанського руху, доцільним буде аналіз окремих праць, в яких дослідники торкаються повстанства 1920 р.

Якщо в роботах М. Шитюка, В. Малькіна, П. Слюсаренка, З. Олійник, В. Ченцова, О. Дудник про повстанство йдеться попутно, в контексті досліджуваних проблем (масові репресії в Україні, земельне питання в умовах революції 1917–1920 рр.; Армія УНР в боротьбі за українську державність з вересня 1919 по листопад 1920 рр.; національна політика більшовиків в Україні 1917–1920 рр.; політичні репресії в радянській Україні в 20-ті роки; національно-демократичні перетворення на Київщині в революційну добу з березня 1917 по 1920 рр.) і ми виокремлюємо повстанський рух 1920 р. з подій 1917–1920 рр., а в роботі В. Ченцова 1920 р. є нижньою межею дослідження, то В. Ревагук, Д. Красносілецький, Т. Плазова, С. Боган, А. Ішин безпосередньо торкаюся різних аспектів селянсько-повстанського руху. Разом з тим, доцільно відзначити, що праці О. Дудник, А. Ішина та С. Богана торкаються регіональних аспектів повстанського руху. Сюди ж причислимо й дослідження Ю. Щура [19], в яких автор визвольний рух Наддніпрянщини 1920–1955 рр., починає досліджувати, що нас й цікавить, з повстанського руху 1920 р. в зазначеному регіоні. Регіональний аспект повстанського руху для нас є важливим, оскільки він дозволяє виокремити спільні й відмінні риси в загальному селянсько-повстанському рухові.

Перш за все виокремимо деякі висновки В. Малькіна, що він їх робить у дослідженні «Земельне питання в Україні в умовах революції 1917–1920 рр.». Зокрема, автор підсумовує, що в 1919–1920 рр. більшовики заклали практичні основи колективного господарювання в українському селі, що згодом призвело до голоду в 1921–1923 рр. та до голодомору 1932–1933 рр., а в цілому – не лише до загибелі багатомільйонної частини селянства України, а й до знищення менталітету української нації як нації споконвічних хліборобів [6,с.18]. Дослідник довів, що економічна політика більшовиків в українському селі не забезпечувала вирішення аграрної проблеми і не сприяла розвитку сільського господарства: вона була скерована на пограбування селянства, перетворення українського села на сировинний придаток більшовицької Росії. Головним чинником, що сприяв надходженню хліба від селян, і надалі залишалось застосування владою збройної сили. На підтвердження висновків В. Малькіна наведемо переконливий факт: коли восени 1920 р. у Шполянській волості Київської губернії хліб надходив надзвичайно повільно, до справи залучили військовий загін із 100 осіб на чолі із заступником голови повітового продовольчого комітету Геллером. За два тижні у селян відібрали близько 32 000 пудів зерна, м'яса – 300 волів вагою 1 200 пудів, що разом становило 13,2 % від запланованої кількості на 1920 р. Для порівняння: за той же час у Катеринопільській волості тієї ж губернії без застосування військ зібрали лише 3 557 пудів зерна і 189 пудів м'яса [20,арк.14]. Тому, здійснення насильницьких реквізицій і контрибуцій, а також створення

таких форм господарювання, як комуни та радгоспи знову відштовхнули селян від радянської влади до якої вони певною мірою повернули наприкінці 1919 р., коли на окупованих А. Денікіним українських землях стали відновлювати поміщицьке землеволодіння, а більшовики, врахувавши свої помилки 1919 р., після повалення в Україні режиму А. Денікіна ввели у лютому 1920 р. новий земельний закон, згідно якого значна частина землі передавалася у користування селянству. Проте зростаюча продрозкладка, незмінні насильницькі елементи політики більшовиків на селі сприяли зростанню масового незадоволення селянства більшовиками та появи нового сплеску антибільшовицького руху.

На жорстокому протистоянні влади більшовиків з невдоволеними масами населення 1920 р., що доходило до військових сутичок, акцентує увагу у підсумках дисертаційного дослідження «Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки» В. Ченцов. Кидається в очі досить обережні терміни автора: військові сутички та невдоволені маси. На наш погляд вони дещо не відповідають іншому його ж твердженню – жорстоке протистояння, що передбачає (і це підтверджують історичні факти!) досить агресивні дії з боку більшовицької влади та запеклу боротьбу проти неї, як варто було зазначити автору, селянства.

Разом з тим, аналізуючи реальний опір політичному режиму в різних соціальних середовищах В. Ченцов у книзі «Політичні репресії в радянській Україні в 20-ті роки» [9] та в одноіменному дисертаційному дослідженні розглянув діяльність селянських повстанських загонів через призму боротьби з ними ВУНК. Зокрема дослідник підкреслив, що у боротьбі з селянським повстанським рухом держава об'єднала сили регулярної армії, спеціальних військ і надзвичайних органів, міліції, державного і партійного апарату в єдину систему так званих постійних або воєнних нарад [21,с.4]. У третьому розділі «Репресії проти селянства» дисертаційного дослідження В. Ченцов називає надзвичайні методи, які застосовувалися проти селян: заручництво, інститути десятихатників і відповідачів, уведення військового стану, масові обшуки, арешти, заслання, ув'язнення в тюрмах і концтаборах, розстріли. Уточнимо, що саме в 1920 р. більшовики ввели свої досить ефективні репресивні винаходи у боротьбі з селянством: інститути заручників та п'яти- і десятихатників. Зокрема, 20 квітня 1920 р. Раднарком України прийняв «Коротку інструкцію по боротьбі з бандитизмом і куркульськими повстаннями». Цим документом в місцевостях, охоплених повстанським рухом, вводився інститут заручників та кругова порука населення за будь-яке заворушення, або виступ проти радянської влади. 23 серпня 1920 р. Всеукраїнська центральна комісія по боротьбі з дезертирством видала наказ про створення інституту п'яти- і десятихатників, яких зобов'язували нести відповідальність за найменші прояви непокорі владі на селі.

Твердження автора, як на наш погляд, що політика «воєнного комунізму» в Україні призвела у 1920 р. до глибокої економічної та політичної кризи [21,с.25] не викликають сумнівів.

Розумінню того, що селянство України було поставлене у важкі нелюдські умови виживання для яких збройні виступи були єдиним методом відстоювання своїх прав і свобод, сприяє дослідження М. Шитюка «Масові репресії проти населення півдня України в 20-ті – 50-ті роки ХХ століття» Зокрема, за переконаннями автора, на роки Української революції припадає процес закладення основ радянської правової систе-

ми, що сприяло становленню репресивно-каральної системи в Україні. Остання в українському селі спрямовувалась перш за все на подолання будь-якого опору пограбуванню селян. Автор влучно зазначив, що більшовицька влада, намагалася захопити хлібні ресурси руками самого селянина. З цією метою розпалювала соціальну ворожнечу на селі, стимулюючи корисливу зацікавленість сільської бідноти [5,с.109]. Виконання цих завдань, продовжує дослідниця повстанського руху О. Ганжа, більшовики поклали на новостворені у травні 1920 р. комітети незаможних селян (КНС). У праці «Опір селян становленню тоталітарного режиму в УСРР» авторка роз'яснює, що КНС мали об'єднати наймитів, бідноту та частину маломісних середняків, тобто, верстви, «соціально близькі» до пролетаріату і привернути їх на свою сторону. Впроваджувана ними політика протистояння між різними соціальними верствами села мала б сприяти утвердженню радянської влади [10,с.7].

Щодо впровадження цієї політики на селі йдеться далі у зазначеній вище роботі М. Шитюка. Що важливо, дослідник виявляючи методи більшовицького тиску на українських селян, використав першоджерела, які значною мірою сприяють розумінню суті більшовицької політики на селі. Так, принципово важливою є наведена директива В. Леніна: «... в кожній хлібній волості візьміть 25–30 заручників з багатіїв, які життям відповідають за збирання і зсіпання всіх надлишків...» [5,с.112]. На підставі архівних документів М. Шитюк довів, що у 1920 р. більшовики до селянських господарств і навіть сіл, які не виконували план продрозкладки, застосовували такий метод покарання, як занесення їх на «чорну дошку». Це означало, що селян позбавляли будь-яких промислових товарів і застосовували всі можливі репресії. Вчений довів це на прикладі південних регіонів України.

На матеріалах південних губерній в дослідженні «Діяльність воєнних нарад України 1920–1924 роках» автор Д. Архирейський логічно переконує, що створені 1920 р. воєнні наради для безпосереднього керівництва відповідними військовими частинами в боротьбі з селянсько-повстанським рухом сприяли не лише придушення селянського повстанства, а й зміцненню радянської влади в українському селі [22,с.2]. Ми ж додамо, що така ж політика більшовиків ширилась у селах усієї України.

Підтвердження цьому знаходимо у дослідженнях Я. Малика. Зокрема, вчений наголосив, що у вересні 1920 р. більшовики оголосили в Україні продовольчу компанію під лозунгом «Похід на куркуля». У село направили окрім продовольчих загонів й регулярні військові частини. У зв'язку з цим Я. Малик робить висновок, що організація цієї компанії відображала наказ «Про боротьбу з куркульським засиллям», виданий Катеринославським губвиконкомом на початку вересня 1920 р. Для усвідомлення причин сплеску селянського антибільшовицького руху 1920 р. є важливим роз'яснення цього наказу, що й зробив у дослідженні «Насадження радянського режиму в українському селі (жовтень 1917–1920 рр.) Я. Малик. Так, дослідник на сторінці 295 зазначив, що названий вище наказ був спрямований на придушення спротиву селянства та на допомогу по проведенню продрозкладки. З цією метою передбачалось направити у повіті великі військові частини, з ними послати й трибунали, які на місцях повинні були вести розслідування, суд і виконувати вирок. Водночас із робітників і службовців створювали особливі продовольчі загопи по 30 осіб, які мали формуватись за військовим зразком.

В умовах оголошення більшовиками фактично відкритої війни українському селянству, останнє вдалося до опору, який набував різних форм. Найнебезпечнішою для більшовиків стала збройна боротьба. О. Ганжа переконана, що на кінець 1920 р., застосовуючи тактику партизанської війни, повстанці практично контролювали всю сільську місцевість України. А щодо кількості повстанців наводить офіційні дані: наприкінці 1920 – на початку 1921 рр. тільки у великих повстанських загонах налічувалося понад 100 тис. чоловік. Щоправда, суто науковий підхід авторки до вивчення повстанського руху, заставив її обумовити, що кількість повстанців, які брали участь у численних місцевих повстаннях залишається невідомою [10,с.5,6].

За підрахунками Ю. Котляра, що він їх наводить в статті «Селянські повстання на півдні України 1919–1920 рр.: класифікація та чисельність» лише у південних регіонах України в 1919–1920 рр. селяни підняли 559 повстань [23,с.159].

Так, широкий антибільшовицький рух 1920 р. розгорнувся в Одеській губернії. Цьому питанню присвячений третій розділ – «Повстанський рух в Одеській губернії на завершальному етапі громадянської війни у 1920 році» дисертації С. Богана «Повстанський рух в Одеській губернії у 1920–1923 роках». Автор в зазначеному розділі розглянув передумови широкого розгортання повстанського руху проти комуністичної влади в Одеській губернії у квітні 1920 р., висвітлив процес організації повстань, їх взаємодію з військами Армії УНР, показав хід воєнних дій на території Одещини у 1920 р., розглянув діяльність, склад повстанських загонів та українських підпільних організацій.

С. Боган прослідкував, що у вересні-грудні 1920 р. в лісових масивах Балтського та Первомайського повітів Одеської губернії проти комуністичної влади активно діяли повстанські формування С. Заболотного, Я. Кошового, С. Чернецького, А. Волинця, Я. Малого, А. Заболотного, С. Гризла, П. Дерещука, Залізняка (М. Голика), Дерев'яги, Сороки, Філіпенка та загони інших отаманів [24,с.13]. Однак, твердження «діяли», як на наш погляд, потребує уточнення: скоріш за все частина загонів названих отаманів здійснювала рейди по названих повітах, або виконували окремі оперативні завдання. Саме така інтерпретація діяльності частини з перелічених С. Боганом отаманів щодо їх діяльності у зазначеній губернії обумовлена постійним (обжитим) місцем дислокації їх загонів. Адже, як відомо, для загонів отамана П. Дерещука постійним місцем дислокації була Уманщина, отамана С. Гриза – Звенигородщина Київської губернії, А. Волинця – Гайсинщина Подільської губернії тощо.

Чисельність загонів зазначених отаманів С. Боган визначає від 100 до 300 осіб. Це є важливі дані для історії повстанства, особливо в питанні дослідження малих повстанських груп, які ще недостатньо представлені в історіографії повстанського руху, хоч і не варто скатати з рахунку, що певною мірою підрахунки, які наводить С. Боган, все ж є наближеними.

Визначаючи розмах повстанського руху на Одещині, дослідник наводить важливі факти: в листопаді 1920 р. повстанцями було знищено більшовицький апарат у Мечетнянській, Вільшанській, Катеринівській та Врадівській волостях Первомайського повіту. У грудні 1920 р. повстанським рухом проти комуністичної влади були охоплені Бакшанська, Саранська, Голованевська, Нестоїтська та Троянівська волості Балтського та Ананьєвського повітів [24с.,13].

У підсумках селянські повстання у населених пунктах повітів Одеської губернії автор характеризує як масові та організовані. Такий характер вони мали з весни до кінця 1920 р.

З кінця 1920 р. значного розмаху антибільшовицький рух набрав і в Криму. Детально його розвиток та боротьбу з ним радянських органів влади дослідив А. Ішин. У дисертаційному дослідженні «Антибільшовицькі виступи у Криму і боротьба з ними (кінець 1920–1925рр.)» автор розглянув антибільшовицькі виступи й боротьбу з ними як продовження гострого суспільно-політичного конфлікту, що почався безпосередньо в роки громадянської війни і тривав в умовах «воєнного комунізму» та червоного терору. Дослідник визначив, що антибільшовицький рух в Криму тривав з кінця 1920 по 1922 рр. й існував переважно у формі антибільшовицьких організацій у містах та збройного спротиву повстанських загонів, дислокованих головним чином у гірській і лісовій частинах півострова.

Серед регіонів Правобережжя, де 1920 р. з новою силою розгорілось антибільшовицький селянсько-повстанський рух традиційно залишалась Київщина. Тут досить сильно відчувалися самостійницькі настрої, а в історичній пам'яті населення міцно збереглися традиції українського козацтва. Влітку 1920 р. на Київщині – в Чигиринському (Холодний Яр), в Уманському, Таращанському, Канівському та Звенигородському повітах повстансько-партизанський рух селян заявляв про себе надзвичайно сильно. Там активно діяли різні за чисельністю селянсько-повстанські загони на чолі з отаманами Верещакою, І. Гонтою (Лютий-Лютенко), С. Гризлом, Т. Голий, П. Дерещуком, Жуйвудою, Л. Загороднім, Квітковським, Мартинівським, Яблочком, Чорним Вороном та ін. Документи засвідчують про постійні виступи загонів отаманів проти радянської влади [25,арк.39]. Нами доведено, що на Київщині, встановлена більшовиками радянська влада, на середину 1920 р. трималась з великими труднощами. В окремих волостях вона вже була ліквідована [26]. Так, за більшовицькими офіційними даними в червні 1920 р. у Боярській волості Звенигородського повіту життя йшло «без всякої влади», а Виноградську волость того ж повіту вони охрестили як «беспокойную» [27].

Одним з локальних і найбільш активних виступів українського селянства Київщини проти брутальної поведінки більшовиків стало повстання селян волосного містечка Медвин* Канівського повіту. Досить детально це повстання висвітлено у праці «Медвинське антибільшовицьке повстання 1920 р.». У дослідженні на основі архівних документів та мемуарів розкрито причини виступу та його поразки, висвітлено героїчну боротьбу селян, які з 19 серпня по 10 вересня 1920 р. стримували військовий натиск супротивника. На прикладі Медвинського повстання показана трансформація революційної боротьби за владу в Україні у форму селянської автономної моделі влади – місцеву республіку [28].

В даному регіоні, що було на нашу думку пропорційно й для усієї України, антибільшовицькі настрої зростали по мірі наступу владних більшовицьких структур різними шляхами забрати у селянських господарств продовольство, хліб, сільськогосподарське збіжжя. На цьому акцентує увагу О. Дудник в дисертаційному дослідженні «Національно-демократичні перетворення на Київщині в революційну добу (березень 1917 – 1920 рр.)» [29,с.15].

В процесі наростання антибільшовицьких повстань 1920 р. не було виключенням і Лівобережжя. Це чітко простежується у дослідженнях

В. Ревегука на прикладі Полтавщини [11]. Дослідник у своїх працях підкреслив яким чином більшовики отримали опору на селі. Зокрема, вчений твердить, що оскільки селяни однозначно висловлювалися за рівний (подушний) розподіл усієї землі, то більшовики в 1920 р. змушені були зважити на їх прагнення і тому під так звані радянські і зразкові господарства залишили тільки 40 тис. конфіскованих поміщицьких земель. У той же час 370 тис. дес. нетрудових земель було роздано сільській бідноті, яка тим самим стала зобов'язаною радянській владі підтримувати її політику. Саме з них навесні 1920 р., запевняє В. Ревегук, комуністи почали створювати комітети незаможних селян – опору свого режиму на селі. Шляхом демагогії, фальсифікації і відвертого терору більшовики усунули від влади не тільки явних, але й потенційних політичних опонентів, утверджуючи свою диктатуру у формі рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів.

Навесні 1920 р., продовжує В. Ревегук, в Україні була поновлена продовольча розкладка. З метою примусового вилучення хліба в селян була створена широко розгалужена мережа радянських продовольчих органів, які базувалися на тих же організаційних принципах, що і в РРФСР. Бюрократична структура продовольчого апарату складалася з губернських, міських і повітових комітетів, а з кінця 1920 р. – ще й волосних пересувних та районних продовольчих штабів на чолі з призначеними комісарами. Протягом другої половини 1920 р. на Полтавщині передбачалося створити 51 районний продовольчий комітет, але у зв'язку з масовими селянськими повстаннями їх робота була паралізована. Повністю не працювали райпродкоми в Пирятинському, Переяславському, Гадяцькому, Кобеляцькому і Миргородському повітах. У решті повітів Полтавщини вони працювали лише частково. Як бачимо, процес наростання повстанського руху на Лівобережжі проходив в односторонній формі з боку влади.

Аналізуючи процес створення повстанських загонів, їх якісний склад та політичні орієнтири, дослідник переконливо довів, що першими учасниками антибільшовицьких виступів були партизанські загони, які виникли в період боротьби з денікінським режимом і після третього приходу радянської влади в Україну не бажали вливатися до Червоної армії або роззброюватися. Невдоволення полтавців посилювалося ще й тим, що більшовики, які воювали проти Денікіна разом з боротьбистами, не бажали ділитися владою із своїми союзниками, намагалися витіснити їх із ревкомів і рад.

В. Ревегук вказує й на особливості політичних вимог повстанців в досліджаному регіоні: більшість селян виступали за розвиток Рад. Однак, тут же вчений обумовлює, що на відміну від принесених російськими більшовиками «Советів», які були чужорідним тілом в Україні, вимагали створення традиційних і демократичних за своїм змістом Рад, в яких на багатопартійній основі були б представлені всі верстви українського суспільства. Ради для селян були повноправними представницькими органами місцевого самоврядування з широкими повноваженнями на зразок сільських сходів, які лише частково передавали б свої функції державним виконавчим установам. Важливим і обґрунтованим є твердження дослідника, що виступаючи за владу в особі Рад, селянство в той же час було проти диктатури більшовицького центру і однопартійної комуністичної системи [30].

Разом з тим відзначимо, що автор акцентував увагу, що окремі ватажки повстанських загонів все ж підтримували, хоч і не завжди, зв'язок зі штабом Головного отамана Симона Петлюри.

Серед отаманів, що визначалися своєю активністю протягом літа 1920 р. дослідник назвав: в Кременчуцькому повіті – отаманів Авдїєнка, Приходька, Дмитра Сухини і донського козака Молчанова, в Зіньківському повіті – Данила Степенка (Дороша), Якова Бугая, Івана Забашти, Калька, Дорошка, Войнеця і Масюги; в Лубенському – Диньки і Калиберди; в Кобеляцькому – Садового, Андрущенка, Матвієнка і Гонти; в Полтавському – Садового і Біленького та ін. Основними лозунгами повстанців були: «Геть владу комісарів!», «За радянську владу – проти комуністів!» та ін.

В процесі аналізу активності селянського повстанського руху 1920 р., кидастережу у вічі спостереження П. Слюсаренка, що він їх висвітлює в дослідженні «Армія Української Народної Республіки в умовах боротьби за українську державність (вересень 1919 – листопад 1920 рр.)». Зокрема, дослідник зазначив, що найбільш масовою і організованою у 1920 р. була та частина повстанського руху, яка прагнула відродження УНР і взаємодіяла з регулярною українською армією та досвідченість керівників повстанських загонів, до яких він безсумнівно відносить А. Гулого-Гуленка, О. Пшонника, І. Струка, І. Лютого-Лютенка, А. Волинця та ін. Як приклад, автор довів, що завдяки спільним діям з армією УНР, з 25 квітня до 6 травня 1920 р. загонами отаманів Мордалевича і Струка було знищено зацілля 12-ї російської армії. А у нанесенні поразки 14-й армії взяли активну участь Таращанська, Чигиринська та Єлисаветградська повстанські організації. Характерним епізодом своєчасно спланованих дій 8 полків повстанської «Запорізької Січі» отамана Куровського став невдалий наступ 1-ї Кінної армії 23 травня 1920 р. на польські позиції. Координація дій повстанців здійснювалася через відділ агентурної розвідки підполковника О. Кузьмінського, який і готував кур'єрів-зв'язкових.

У роботі автор зазначив, що з червня й до вересня 1920 р. стійкий зв'язок з повстанцями припинився і цьому сприяли об'єктивні причини: значне віддалення Ставки військ УНР від повстанських «центрів», активізація каральних експедицій з'єднань Червоної армії. Лише з початком наступу армії УНР з 15 вересня 1920 р. узгодження дій з повстанцями було поновлено. Для більшої безпеки у справі підготовки Всеукраїнського повстання в якості кур'єрів найчастіше залучалися жінки. Проте усі наміри було перекреслено несподіваним перемир'ям між Польською Республікою і РСФРР, за час дії якого були розбиті найчисленніші повстанські загони отаманів Масюри, Христового, Гризла та ін. Зазнала поразки від 1-ї Кінної армії і Степова повстанська дивізія на Херсонщині. Тому, підсумовує П. Слюсаренко, заплановане Всеукраїнське повстання не відбулося. Зазнавши великих втрат повстанці вже не змогли суттєво допомогти армії УНР в ході боїв з 10 до 21 листопада 1920 р. [31, с. 15]

Дослідниця З. Олійник у своїх наукових пошуках підсумовує, що політика «воєнного комунізму» втілювалася більшовиками в Україні послідовно, незважаючи на масовий протест. Останній, все ж примушував В. Леніна, не відмовляючись від кінцевої мети, зважати на прагнення українців. Звідси, авторка у дослідженні «Національна політика більшовиків в Україні в 1917–1920 рр.» виводить й проголошення Радянської України на противагу існуючій Українській Народній Республіці. Відзначимо влучний висновок З. Олійник, що готовність до певних поступок неро-

сійським національностям, у тому числі українцям, була однією з причин загальної перемоги більшовизму [32, с. 16].

Остаточне утвердження більшовицького режиму на території України, який припинив спроби національних сил створити українську незалежну державу, дослідниця відносить до 1920 р., хоч частина вчених все ж цей рубіж встановлює 1921 р., значно менша – 1923 р., враховуючи значну активність селянського повстансько-партизанського руху 1920 р. та переростання його у локальні виступи 1921–1923 рр.

Так, Т. Плазова, незважаючи на те, що українська армія у листопаді 1920 р. зазнала поразки, а вище державне і військове керівництво, втрапивши територію і опинилося в еміграції у Польщі, акцентує увагу, що фактичної капітуляції УНР не відбулося, а боротьба за державність України продовжувалась. Якісно новою формою боротьби стала організація повстанського руху в Україні при цьому не скидалася з рахунку можливість використання регулярної армії. Тому Т. Плазова – авторка дисертаційного дослідження «Український Партизансько-Повстанський Штаб та його участь в організації антибільшовицької боротьби в Україні (1920–1921 рр.)», переконливо доводить, що селянський повстанський рух в Україні діяв впродовж всього періоду боротьби за державність. Навіть після поразки УНР він не припинявся. Безумовно корисним для подальшого вивчення повстанського руху є висновки дослідниці про те, що це був не монолітний рух. Авторка запевняє: повстанський рух носив антибільшовицьке спрямування, але не весь стояв на засадах ідеології уряду УНР. Проте там, де селянський повстанський рух, був пов'язаний із боротьбою за відновлення УНР, він носив найбільш організований і масовий характер. На підтвердження цього дослідниця констатує: кожному повіті існували таємні підпільні організації, які підтримували між собою зв'язок. Вони виникали на ґрунті гострого народного незадоволення новою владою і перешкоджали проведенню найважливіших політичних і господарських заходів більшовицької адміністрації: унеможлилювали діяльність місцевих інституцій радянської влади, зривали поставання з України продуктами харчування і паливом промислових центрів Росії, проводили агітацію серед червоноармійців. Соціальною базою повстанського руху виступало селянство, а його організаційне ядро складала інтелігенція. Окрім того, дослідниця доречно підкреслила, що після відступу у листопаді 1920 р. Армії УНР за Збруч, частина її вояків залишилася на території України і стала об'єднуватися у повстанські загони, які згодом стали ядром більших партизанських з'єднань. В цей період центром партизансько-повстанської боротьби були Київщина (Уманський, Канівський, Звенигородський, Васильківський, Радомишльський повіти), Херсонщина, Поділля, Полтавщина [33, с. 15–16]. У праці «Припинення бойових дій регулярною Армією УНР восени 1920 р.» Т. Плазова уточнює щодо активності повстанського руху восени 1920 р. у західній частині Кременчуцької губернії [34].

Цікаво, що авторка спробувала з'ясувати чисельність учасників повстансько-партизанського руху. Проте зазначила, що це ускладнюється рядом обставин, оскільки відомості про таємні формування важко назвати повними: не всі були зафіксовані в радянських джерелах, а до уряду УНР, що перебував на території Польщі, вони не надходили. Насамкінець розгляду повстанського руху 1920 р. як однієї із складової загального селянсько-повстанського руху кінця 1918–1920 рр., що припадає на добу

Директорії наведемо матеріали з дослідження Ю. Щура «Український національний визвольний рух на Наддніпрянщині (1920–1955 рр.)», яке на нашу думку, в загальних рисах підсумовує стан повстанського руху на кінець 1920-го р. і окреслює започатковані напрямки повстанського руху наступного періоду, що починається з 1921 р. Зокрема, автор констатує, що після виведення 1920 р. регулярних військових частин Армії УНР з України боротьба за державну самостійність не припинилася. На Наддніпрянщині разом із повстансько-партизанським рухом виникали підпільні антирадянські організації, які вбачали мету своєї діяльності у боротьбі за звільнення території України від більшовиків.

Активну участь у боротьбі з більшовизмом брала УВО, створена офіцерами української армії на еміграції. З перших днів існування УВО її члени брали участь у роботі антирадянських підпільних організацій, що готували збройне повстання на Наддніпрянщині. Керівник УВО на Наддніпрянщині І. Андрух був одним з організаторів та керівників Українського центрального повстанського комітету. Крім того, у тісній взаємодії УВО і Партизансько-повстанського штабу Ю. Тютюнника готувався П Зимовий похід Армії УНР, який мав підняти жителів Наддніпрянщини на всеукраїнське повстання проти більшовиків [35, с. 10].

Отже, в 1920 р. в Україні тривав масовий селянський повстанський рух, спрямований проти більшовиків. Головною причиною широкого протесту українських селян, що вилився в збройну антибільшовицьку боротьбу, стала більшовицька продовольча політика та система пограбування і приниження селян України.

Доробок вітчизняних істориків у вивченні селянського повстанського руху 1920 р. свідчить, що з друку здебільше виходили праці, в яких дослідники приділяли увагу окремим аспектам проблеми та її регіональним особливостям, праці узагальнюючого характеру відсутні. Такий стан історіографії селянсько-повстанського руху 1920 р. не задовольняє запити сучасної історичної науки. Тому об'єктивно визріли потреби подальшого вивчення даного питання і створення узагальнюючої праці, що стане складовою ґрунтового історіографічного дослідження селянського повстанського руху доби Української революції 1917–1921 рр.

Список використаних джерел

1. Малик Я.Й. Насадження радянського режиму в українському селі (жовтень 1917–1920 рр.): Дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Львівський держ. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 1997. – 495 с.; *Його ж.* Насадження радянського режиму в українському селі (жовтень 1917–1920 рр.): Дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Львівський держ. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 1997. – 495 с.
2. Мина Ж.В. Збройні сили Директорії УНР та їх боротьба за державну незалежність України (листопад 1918 р. – листопад 1920 р.): дис... канд. іст. наук: 20.02.22 / Національний ун-т «Львівська політехніка». – Львів, 2008. – 212 с. – Бібліогр.: С.179–203.
3. Архирейський Д.В. Створення єдиної державної системи придушення селянського повстанства в Україні у 1919–1921 рр. // Південна Україна ХХ століття. Записки наук.-дослід. лабораторії історії Півд. України ЗДУ. – Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. – Вип.1(4). – С.139–146. *Його ж.* Діяльність воєнних нарад України в 1920–1924 роках (на матеріалах південних губерній): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Дніпропетровський держ. ун-т. – Дніпропетровськ, 2000. – 216 с. – Бібліогр.: С.196–216.

4. Ісаков П.М. Селянський повстанський антикомуністичний рух на Лівобережній Україні (березень 1919 – листопад 1921 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України; Інститут історії України – К., 2001. – 250 с. – Бібліогр.: С.177–206.
5. Шитюк М.М. Масові репресії проти населення півдня України в 20-ті – 50-ті роки ХХ століття. – К.: «Тетра», 2000. – 534 с.
6. Малькін В.П. Земельне питання в Україні в умовах революції 1917–1920 рр.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2009. – 19 с.
7. Слюсаренко П.М. Армія Української Народної Республіки в умовах боротьби за українську державність (вересень 1919 – листопад 1920 рр.): дис... канд. іст. наук: 20.02.22 / Національна академія оборони України. – К., 2006. – 277 с. – Бібліогр.: С. 180–206.
8. Олійник З.В. Національна політика більшовиків в Україні в 1917–1920 рр.: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 186 с. – Бібліогр.: С.171–186.
9. Ченцов В.В. Політичні репресії в радянській Україні в 20-ті роки / НАН України; Інститут історії України / П.Т. Тронько (наук.ред.). – К., 1999. – 482 с.
10. Ганжа О.І. Опір селян становленню тоталітарного режиму в УСРР / Серія «Історичні зошити». – К.: Інститут історії України НАН України, 1996. – 42 с. та ін.
11. Ревегук В.Я. Полтавщина в добу Української революції 1917–1920 рр. – Полтава, 2002. – 188 с.; *Його ж.* Полтавщина в українській революції 1917–1920 рр. – Полтава, 1996. – 98 с.; *Його ж.* У боротьбі за волю України. (Визвольні змагання на Полтавщині, 1920–1925 рр.). – Полтава, 2000. – 178 с. та ін.
12. Красносілецький Д.П. Антибільшовицький рух селян в правобережній частині УСРР у 1920–1924 роках: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Кам'янець-Подільський держ. ун-т. – Кам'янець-Подільський, 2007. – 244 с. – Бібліогр.: С. 181–217; *Його ж.* Антибільшовицький рух селян в Правобережній частині УСРР у 1920–1924 роках: монографія. – Хмельницький: ХНУ, 2009. – 276 с.
13. Плазова Т.І. Український Партизансько-Повстанський Штаб та його участь в організації антибільшовицької боротьби в Україні (1920–1921рр.): Дис... канд. іст. наук: 20.02.22 / Національний ун-т «Львівська політехніка». – Львів, 2005. – 187 с. – Бібліогр.: С.161–176.
14. Боган С.М. Повстанський рух в Одеській губернії у 1920–1923 роках: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Одеський національний ун-т ім. І.І.Мечникова. – Одеса, 2003. – 220 с. – Бібліогр.: С.174–197.
15. Ішин А.В. Антибільшовицькі виступи у Криму і боротьба з ними (кінець 1920 – 1925 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Таврійський національний ун-т ім. В.І. Вернадського. – Сімф., 2002. – 193 с. – Бібліогр.: С.176–193.
16. Дудник О.В. Національно-демократичні перетворення на Київщині в революційну добу (березень 1917–1920 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Уманський держ. педагогічний ун-т ім. П.Тичини. – К., 2007. – 235 с. – Бібліогр.: С.190–212.
17. Див.: Солдатенко В.Ф. Українська революція. Концепція та історіографія. – К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 1997. – 416 с.; *Його ж.* Українська революція. Історичний нарис». – К.: «Либідь», 1999. – 976 с.; *Його ж.* Петлюра – отаманщина – погроми (історіографічні факти й оцінки на тлі новітніх публікацій) // Україна в революційних процесах перших десятиліть ХХ століття. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2008. – 571 с.

18. Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис». – К.: «Либідь», 1999. – 976 с.
19. Щур Ю.І. Український визвольний рух на Наддніпрянщині у 1920–1955 роках: історіографія проблеми // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2009. – Вип. XXVII. – С. 366–374; *Його ж.* Український визвольний рух на Наддніпрянщині (1920–1955 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Запорізький національний ун-т. – Запоріжжя, 2009. – 20 с.
20. Державний архів Київської області (далі – ДАКО). – Ф.Р1. – Оп.1. – Спр.282.
21. Ченцов В.В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки: Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / В.В. Ченцов; Дніпропетр. держ. Ун-т. – Дніпропетровськ, 2000. – 34 с.
22. Архирейський Д. Діяльність воєнних нарад України в 1920–1924 роках (на матеріалах південних губерній): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Д.В. Архирейський; Запоріз. держ. ун-т. – Запоріжжя, 2000. – 16 с.
23. Котляр Ю. Селянські повстання на півдні України 1919–1920 рр.: класифікація та чисельність // Історія півдня України від найдавніших часів до сучасності: проблеми національного, політичного, соціального, економічного, технічного, правового, релігійного та культурного розвитку. Зб. наук. праць в 2-х частинах. – Ч. 2. – Миколаїв–Одеса, 1999. – С.158–159.
24. Боган С.М. Повстанський рух в Одеській губернії у 1920–1923 роках: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Одеський національний ун-т ім. І.І. Мечникова. – Одеса, 2003. – 20 с.
25. ДАКО. – Ф.Р1. – Оп.1. – Спр.282.
26. Див.: Щербатюк В.М. Тактика більшовиків щодо захоплення влади в українському селі // Визвольний шлях. – № 8. – С.38–47.
27. З матеріалів повітового робітничо-селянського з'їзду // Вісті. – 1920. – № 35. – 17 червня.
28. Щербатюк В.М. Медвинське антибільшовицьке повстання 1920 року // Вісник Академії праці та соціальних відносин. – 2009. – № 4. – С.163–168.
29. Дудник О.В. Національно-демократичні перетворення на Київщині в революційну добу (березень 1917–1920 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – 18 с.
30. Ревегук В.Я. Повстанський рух на Полтавщині 1920 р.: найбільший розмах повстанського руху [Електронний ресурс] / В.Я. Ревегук // Повстанський рух на Полтавщині. – Режим доступу до журналу: <http://poltava-repres.narod.ru/povstan/gonta.htm>. – Назва з екрану.
31. Слюсаренко П.М. Армія Української Народної Республіки в умовах боротьби за українську державність (вересень 1919 – листопад 1920 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 20.02.22 / Національна академія оборони України. – К., 2006. – 20 с.
32. Олійник З.В. Національна політика більшовиків в Україні в 1917–1920 рр.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 19 с.
33. Плазова Т.І. Український Партизансько-Повстанський Штаб та його участь в організації антибільшовицької боротьби в Україні (1920–1921рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 20.02.22 / Національний ун-т «Львівська політехніка». – Львів, 2005. – 20 с.
34. Плазова Т.І. Припинення бойових дій регулярною Армією УНР восени 1920 р. // Вісник «Держава та армія». – 2007. – № 584. – С.98–106.

35. Щур Ю.І. Український визвольний рух на Наддніпрянщині (1920–1955 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Запорізький національний ун-т. – Запоріжжя, 2009. – 20 с.

Щербатюк В.М. Антибольшевистское крестьянское повстанческое движение в Украине 1920 г. в современной историографии

Рассмотрено состояние освещения крестьянского антибольшевистское повстанческого движения в Украине 1920 г. Сосредоточено внимание на анти-гуманной политике большевиков в украинском селе, причинах развертывания новой волны повстанческого движения 1920 г., что их освещают в исследованиях современные отечественные историки.

Ключевые слова: исследование, крестьянство, антибольшевистское повстанческое движение, большевики

Scherbatiuk, V.M. Anti-Bolshevist Peasant Insurrectionary Movement in Ukraine in 1920 in the Modern Historiography

The degree of coverage of the peasant anti-Bolshevist insurrectionary movement in Ukraine in 1920 has been considered. The attention has been paid to the anti-human policy of Bolsheviks in Ukrainian villages and to the reasons of the new wave of the insurrectionary movement in 1920 given in the researches of contemporary Ukrainian historians.

Key words: research, peasantry, anti-Bolshevist insurrectionary movement, Bolsheviks.

УДК 930.1(477)

Саблук В.В.

Співробітництво між Україною та Італією у торговельно-економічній сфері: історичні витоки та засадничі параметри сучасності

Відтворюються історичні факти, які засвідчують існування традицій у торговельно-економічних зв'язках між Україною та Італією. Аналізуються договірно-правові засади розвитку стосунків у галузі економіки та торгівлі між двома країнами у перше десятиліття після встановлення дипломатичних відносин незалежної України і Італії.

Ключові слова: торговельно-економічні відносини, договірно-правова база, діяльність дипломатичних місій, органи економічного співробітництва.

Торговельні зв'язки впродовж багатьох століть були основною рушійною силою у розвитку стосунків між Україною та Італією. На різних етапах історії економічний інтерес відігравав фундаментальну роль у процесі формування українсько-італійських відносин. Ще з давніх часів, навіть тоді, коли Римської держави вже не існувало, такі зв'язки України з Італією мали місце. За свідченням істориків, за часів існування Київської Русі на її території знаходились численні «колонії чужоземців», більшість серед яких були купцями. Так, наприклад, у «Слові о полку Ігоревім» згадується про перебування в Києві «венедидів» – венеціанських купців [1]. У наступні століття українсько-італійські зв'язки розвивались, головним чином у торговельній і релігійній сферах.

Із заснуванням Одеси наприкінці XVIII століття і відчутним поживанням чорноморської торгівлі розпочався новий етап у розвитку двосторонніх українсько-італійських економічних відносин. Протягом першої половини XIX століття основний потік сільськогосподарських товарів на Апенніни в Трієст, Геную, Ліворно і Неаполь поступав саме з України через чорноморські порти. У свою чергу українські порти перетворювались на центри італійського імпорту. З метою якнайшвидшого освоєння південних територій влада Одеси стимулювала притік іноземного капіталу і заохочували розвиток зовнішньої торгівлі. Це відповідним чином сприяло тому, що серед негоціантів – вихідців із Західної Європи – італійці представляли найбільш чисельну групу. Вони отримували ділянки для заселення, займалися торгівлею, створювали комерційні банки. Основна увага представництв італійських компаній була зосереджена на придбанні української сільськогосподарської про-

12. Слотердайк П. Критика цинічного розуму / Петер Слотердайк; [пер. з нім. А. Богачова]. – К.: Тандем, 2002. – 544 с. – Серія «Сучасна гуманітарна бібліотека».

13. Кабаков Илья, Кабакова Эмилия. Жизнь мух (на рус. яз.). – Kolnischer Kunstverein: Edition Cantz, 1992. – 168 p.

14. Бродский И.А. О Достоевском / Сочинения Иосифа Бродского в 5 т. Т.4 / И.А.Бродский; [сост. Г.Ф.Комаров; ред. Я.А.Гордин]. – СПб.: Пушкинский фонд, 1998. – 432 с.

15. Эпштейн М. Слово и молчание в русской культуре / Михаил Эпштейн // Звезда. – 2005. – №10. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.zvezdaspb.ru>.

16. Андреев Л. Н. Молчание / Избранное / Л.Н.Андреев. – М.: Современник, 1982. – С. 78–90. – Серія «Сельская библиотека Нечерноземья».

17. Маяковский В. Громада любовь / В.В.Маяковский. – М.: Молодая гвардия, 1978. – 368 с.

18. Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в XXI–ый век / В.С.Библер. – М.: Изд-во политич. лит-ры, 1991. – 412 с.

19. Grotowski E. Towards a Poor Theatre / Jerzy Grotowski. – London: Routledge, 2002. – 272 p.

20. Див. запис спектаклю: [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://ipokd.usoz.ru/load/ezhi_grotovskij_quot_mp_4/3-1-0-228.

21. Фляшен Л. Гротовский и молчание. Речь на конференции, приуроченной к познанскому фестивалю «Мальта» (июнь, 2007г.). – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.povpol.ru/index.php?id=942>.

22. Зинькевич Е. Музыка как молчание / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.relga.ru>.

Маргелис Н.В. Феноменологическое пространство молчания и интонации

Исследуется полимодальная структура молчания, к которой причастны все виды, уровни и типы интонации; обосновывается экзистенциальная значимость этих феноменов как специфического вида коммуникации и фундаментального модуса духовного опыта человека.

Ключевые слова: молчание, интонация, субстанциональная интонационность, вслушивание, телесный и визуальный опыт, коммуникация, философская антропология.

Margelis, N.V. Phenomenological space of silence and intonation

The polymodal structure of silence in which all sorts, levels and types of intonation are involved, is investigated in the article; the existential importance of these phenomena as specific kind and ways of communications and fundamental moduses of spiritual experience of the person is proved.

Key words: silence, intonation, the substantial intonation, attentive listening, physical and visual experience, communication, philosophical anthropology.

Толерантність як умова формування сучасної української політичної нації

Розглядаються та аналізуються умови формування української політичної нації у процесі трансформаційних змін українського суспільства перехідної доби. Висвітлюється місце та роль толерантності у цьому процесі.

Ключові слова: нація, політична нація, толерантність, національна безпека, національна політика, етнічні відносини, етнонаціональні процеси.

Історія показує, що етнічні відносини складають групу найскладніших проблем. У сучасному світі етнічна багатоманітність людства стала серйозною проблемою в умовах глобальних трансформацій. Одним з найголовніших досягнень українського суспільства протягом перехідного періоду стало забезпечення політичної стабільності і громадянського миру. Причому, незважаючи на всі існуючі проблеми, труднощі і прорахунки, вдавалося позитивно вирішувати цю проблему без обмеження прав людини та застосування силових методів.

Демократизація суспільства дозволила українським вченим глибше ознайомитися з досягненнями закордонних дослідників у області етнонаціональних відносин та толерантності, сформулювати ряд теоретичних концепцій, що визначають характер протікання етнонаціональних процесів у світі й в Україні. Це підтверджують дослідження М.Ашенкампа, Г.Гвоздєвської, В.Самохвалова, О.Картунова, В.Крисаченка, М.Кіяшенка, О.Котигоренка, В.Лекторського, В.Ліпського, Б.Попова, М.Поповича, В.Євтуха, Ю.Римаренка, М.Тулепбаєва, В.Фадєєва, Л.Шкляра й інших українських та зарубіжних вчених. Положення викладені ними в працях з цієї проблеми, підтверджують необхідність подальшого заглибленого дослідження толерантності у процесі політичного та етнонаціонального розвитку сучасного суспільства. Особливо це відноситься до групи так званих «транзитних» держав або держав «перехідного типу».

Метою цієї статті є аналіз умов формування української політичної нації у процесі трансформаційних змін українського суспільства перехідної доби.

Трансформаційні процеси, які відбуваються в Україні у рамках глобалізації, ведуть до уніфікації і стандартизації всіх сторін життя. Це у свою чергу викликає зростання етнічної і національної самосвідомості, осмислення загрози етнічній своєрідності. «Процеси інтеграції та диференціації, як підкреслюють ряд українських дослідників, що відбуваються як у глобальному масштабі, так і на рівні окремо взятих держав, зумовлюють політизацію етносів та націй, сприяють формуванню й усвідомленню етнонаціональних інтересів» [1, с.155].